

Оқ кема

ЧИНГИЗ АЙТМАТОВ

Ок кема

Чингиз АЙТМАТОВ

УЎК: 821.512.154-3

КБК: 84(5Кир)

А - 39

Айтматов, Чингиз

Оқ кема: қиссалар/Чингиз Айтматов. Қирғизча ва русчадан Асил Рашидов таржималари. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2022. – 432 б.

ISBN 978-9943-27-594-2

«Соҳил ёқалаб чопаётган олапар», «Оқ кема» ҳамда «Сарвқомат дилбарим» каби машҳур қиссалардан иборат ушбу китоб Чингиз Айтматов ижодининг энг сермахсул давридан далолатдир.

Ҳар учала асар жонли тасвир ва ҳикоячилик жиҳатидан ўқувчи диққатини буткул ўзига тортади.

Биринчи марта чинакам овчилар билан денгизга чиққан Кириск овдан нега ёлғиз қайтди? Оқсоқол Ўрхоннинг хаёли, Милхуннинг ғазаби ва отасининг қатъий қарори ўн бир ёшли Кириск ҳаётини қанчалик ўзгартирди?

Ёки набирасига Шохдор она буғу ҳақида ривоят айтиб, ўзларининг бош бўғини дея ишонтирган, оғир вазиятларда қабиладошларини фақат Она буғугина асрай олади, деган Мўмин чол нега ўз қарашларига қарши чиқди? Она буғуни овлаб, зиёфат қилишга чолни нима мажбур қилди?

«Сарвқомат дилбарим» эса бир муҳаббат ҳақида икки тақдир ҳикоясидан иборат. Аммо бир қарашда, бир учрашувда ўз севгисини топган Илёс нега пок севгисини хиёнатга алмаштирди? Йиллар ўтиб ўғлини топганда нега отаси эканлигини айтолмайди? Асар давомида яна бир муҳаббат тарихидан огоҳ бўласиз.

УЎК: 821.512.154-3

КБК: 84(5Кир)

Қирғизча ва русчадан

Асил РАШИДОВ

таржималари

ISBN 978-9943-27-594-2

© Чингиз Айтматов, «Оқ кема». «Янги аср авлоди», 2022.

СОҲИЛ ЁҚАЛАБ ЧОПАЁТГАН ОЛАПАР

Владимир Сангига бағишланади.

Рутубатли, изғиринли, қоп-қоронғи тун қўйнида ҳайҳотдан ястаниб ётган Охота денгизи соҳилларида табиатнинг икки қудратли кучи – қуруқлик билан денгиз ўртасида азалий, тинимсиз кураш давом этади: қуруқлик денгизнинг асов тўлқинларига тўсқинлик қилишга интилади, денгиз эса қуруқликка ҳужум қилишда тиним билмайди.

Денгиз тўлқинлари зулмат қўйнида гувиллаб, ўкириб, шиддат билан қояларга келиб урилиб, парчаланиб кетади. Денгиз ҳамлаларини қайтаравериб тош-метин бўлиб кетган қирғоқ хўрсиниб, уф тортади.

Олам олам бўлиб яралганидан буён, тун кундан туғилган, кун тундан туғилган замонлардан буён аҳвол шу – икки қудратли куч ўртасидаги олишув давом этади: бундан буён ҳам куну тун, туну кун, токи ер билан сув бор экан, улар абадулабад шундай курашаверади.

Куну тун, туну кун...

Шундай кечалардан яна бири ўтди. Денгиз овига жўнаш арафасидаги кеча эди бу. Бола шу кеча ухлолмай чиқди. Умрида биринчи марта ухлаёлмади, умрида биринчи марта тунни бедор ўтказди. Қани энди, тезроқ тонг ота қолса, денгизга, овга чопқиллаб кета қолса. У нерпа¹ териси устида ётаркан, остидаги ер денгиз зарбаларидан билинар-билинемас титраётганини сезар, кўрфаздаги тўлқинларнинг бир-бирига

¹ Тюленлар оиласига мансуб денгиз ҳайвони.

урилиб, ўкираётганини элас-элас эшитар эди. У тун бўйи сергакланиб ухлай олмади...

Қадим-қадимларда аҳвол бутунлай бошқача эди. Ўша вақтларни энди тасаввур қилиб бўлмайди, қадимги ўрдак воқеаси ҳақида ҳозир ҳеч ким ҳеч нарса билмайди, билиш у ёқда турсин, ҳатто бу ҳодисани ҳаёлига ҳам келтирмайди, мабодо ўша қадим замонларда Лувр деган ўрдак бўлмаганида олам аллақандай, бошқача тарзда тузилиб, ҳозиргидай, қуруқлик сувга, сув эса қуруқликка қарши турмаган бўларди. Ахир, оламнинг бошланишида – азал-азалларда – табиатда қуруқлик у ёқда турсин, ҳатто гард ҳам йўқ эди. Бутун атроф сувдан, фақат сувдан иборат эди. Сув ўз-ўзидан қоронғи тубсизликлардан, чексиз гирдоблардан пайдо бўлган, сўнг атрофга тарқала бошлаган. Шундан бошлаб, тўлқинлар тўлқинларга урилиб, тарафсиз оламнинг ҳамма тарафларига оқа бошлаган: сувнинг қаёқдан келиб, қаёққа боришини ҳеч ким билмаган.

Лувр ўрдак эса, ҳа, ҳозир ҳам ҳар қуни тепамиздан ғағиллаб тўдаси билан учиб ўтадиган ўша ўрдак илгари дунёда ёлғиз, якка ўзи яшарди. У самода танҳо учиб юраркан, тухум қўйишга ҳам тангадай жой тополмасди. Чунки оламда сувдан бошқа ҳеч бир нарса, уя қуриш учун ҳатто бирорта хас ҳам йўқ эди.

Лувр ўрдак қўнадиган жой тополмай фарёд чекар, чидолмайман, тухумимни тубсиз гирдобга тушириб юбораман, деб юраги шувилларди. Ўрдак қаёққа йўл олмасин, қай тарафга учмасин, қанотлари остида шовуллаб ётган тўлқинларни кўрарди – чор-атрофни ҳадсиз-худудсиз, аввалию охири йўқ маҳобатли сув қоплаб олган эди. Учавериб ҳолдан тойган, мажолсиз ўрдак уя қуриш учун бутун оламда бирор парча ер йўқлигига ишонч ҳосил қилди.

Шунда ўрдак сув устига қўнди-да, кўксидаги патлардан тумшуғи билан юлиб олиб, ўзига уя қурди. Худди

мана шу сузиб, қалқиб юрувчи уядан ер пайдо бўла бошлади. Бора-бора ер кенгайиб, аста-секин унинг устида турли жониворлар пайдо бўлди. Жониворлар ичида инсон ҳаммасидан эпчил, абжир чиқиб қолди. У қор устида чанғида учишни, қайиқ ясаб сувда сузишни ўрганиб олди. Ҳайвонларни, балиқларни овлашни ўрганди, шулар билан тирикчилик қилиб, ўз наслини кўпайтира бошлади.

Бутун оламни қоплаб олган сув ўртасида қуруқликнинг пайдо бўлиши қандай оқибатларга олиб келишини Лувр ўрдак билмаган эди. Чунки ер пайдо бўлган вақтдан бошлаб, денгиз тинчини йўқотди; мана энди ўшандан бери денгиз – қуруқликка, қуруқлик – денгизга қарши жанг қилади. Булар ўртасига тушиб қолган инсонга осон тутиб бўлмайди, у денгиз билан ер ўртасида, ер билан денгиз ўртасида азоб чекади. Одамлар кўпроқ ерга боғланиб қолганликлари учун денгиз уларни хуш кўрмайди...

Тонг бўзара бошлади. Яна бир тун ўтди. Яна бир кун дунёга келди. Бўзара бошлаган тонг ғира-ширасида денгиз билан қирғоқнинг қутуриб олишаётгани кийик лабидан учган ҳовурдай элас-элас кўзга чалинади. Денгиз шундай нафас олади. Денгиз ва қирғоқнинг қизгин тўқнашувларидан ҳамиша паға-паға совуқ ҳовур кўтарилиб туради. Ястаниб ётган соҳил бўйлаб, ҳамма ерда ўжар тўлқинларнинг шовқини эшитилади.

Тўлқинлар ўжарлигини қўймайди, ўркач-ўркач тўлқинлар қирғоқнинг муздай ён бағирларига, сув ялаб силлиқлаб юборган тошлар уюмига жон-жаҳди билан, бор кучи билан ҳамла қилади, кейин эса тақдирга тан бергандай хўрсиниб, мажолсизланиб, изига қайтади. Ортида ўткинчи кўпиклар ва чайқатилган ўт-ўланларнинг чиркин ҳиди қолади.

Баҳорда океан ҳаракати билан аллақачерлардан келиб қолган муз парчалари гоҳ-гоҳида ўркач-ўркач тўлқин-

лар кучи билан қирғоққа чиқиб қолади. Қум устига улоқтириб ташланган бу бевош муз парчалари дарҳол денгизнинг тўнғиб қолган ожиз зарраларига айланади. Кейин келган тўлқинлар тезда ортга қайтиб, уларни ҳам ўз оғушига олганича яна денгиз бағрига элтади.

Зулмат чекиниб тонг ота бошлади. Қирғоқ оҳиста равшанлашди, денгиз оҳиста ёриша бошлади.

Тунги шамол кўзғатган оқ ёлли ўркач-ўркач тўлқинлар ҳамон қирғоққа талпиниб, шовқин солиб турган бўлса-да, денгизнинг олисдаги теран жойлари энди инсофга келгандай тинчланиб, кўрғошин сингари хира кўкиш ранг тортиб, вазмин мавжланиб ётарди.

Денгиз устидаги булутлар қирғоқдаги тепаликлар сари силжий бошлади.

Денгизнинг худди ўша қисмида, Олапар қўлтиғига яқин ерда денгиз томон ярим орол шаклида қиялаб туртиб чиққан тепалик – қоя бўлиб, у олисдан қараганда ҳақиқатан ҳам соҳил бўйлаб чопиб бораётган каттакон олапар итни эслатарди.

Ён бағирларида у ер-бу ерда турли-туман буталар ўсиб, чакалакзорга айланиб кетган ва ёзнинг энг иссиқ кунларида ҳам бошидан қори аримаган қисми шалпайган каттакон қулоққа ўхшайдиган, «чотида» – сояда қолган пастқам жойида ҳам оқ қашқаси бўлган Олапар қояси денгиз томондан қараганда ҳам, ўрмондан қараганда ҳам олис-олислардан кўзга ташланиб туради.

Мана шу Олапар кўрфазидан эрта тонг пайти куёш икки терак бўйи кўтарилганда бир нивх қайиғи денгизга тушди. Қайиқда уч овчи билан бир бола бор эди. Ёшроқ ва норғулроқ икки йигит тўрт эшкакни эшиб боришарди. Қайиқ қуйруғида юзи қўнғир тус олган, озғин, кекирдаги туртиб чиққан, манглайи ва айниқса, бўйинларини тарам-тарам ажин босган, қўллари ҳам йирик, суякдор панжа бўғинлари ёнғоқдай шишиб

чиққан кекса овчи тамаки трубкасини сўрганича, рулни бошқариб борарди. Сочларига оқ оралаган, бутунлай оқ десаям бўлади. Қорайган юзида оқиш қошлари кўзга аниқ ташланарди. Чолнинг ёшланиб, қизарган кўзлари одатдагидай ҳамиша қисилган – умр бўйи қуёш нури тушиб кўзни қамаштирувчи сув юзига қарайвериб ўрганиб қолган, у кўрфазда қайиқни гўё кўр-кўрона ҳайдаётганга ўхшарди. Қайиқнинг нариги тумшукқинасида ўн бир-ўн икки ёшлардаги қора кўз бола суғурдай чўнқайиб ўтириб олган: аҳён-аҳёнда катталарга қараб қўяр, жони ичига сиғмасдан ўзини зўрға тутиб ўтирар, хўмрайиб ўтирган қарияни койитмаслик учун ҳадеб типирчилайверишдан ўзини тийиб турарди.

Бола қаттиқ ҳаяжонда эди. Ҳаяжондан бурун катаклари керилган, юзидаги билинар-билинемас сепкиллар сиртига тепиб чиқарди. Онаси ҳам шунақа, жуда хурсанд бўлиб кетса юзидаги сепкиллар бўртиб турарди. Боланинг ҳаяжонланишига сабаб бор эди. Бугунги ов болага аталган, боланинг денгиз билан биринчи марта эллашувига аталган эди-да! Шунинг учун Қириск суғурга ўхшаб дам у ёққа, дам бу ёққа қизиқиб қарарди. Бола умрида биринчи марта чинакам овчилар билан очиқ денгизга чиқиши, уруғларига тегишли рostaкам катта қайиқда, катта ўлжа олиш мақсадида чинакам катта овга чиқиши эди. Боланинг ўрнидан туриб кетгиси, эшкакчиларни тезроқ эшинглар, деб қистагиси, ўзи қўлига эшкак олгиси, кучининг бори-ча эшиб, денгиз ҳайвонини овлагиси, катта ов бошланадиган оролларга тезроқ етгиси келарди. Лекин бу гўдакларча истақлар катталарга кулгили туйилиши мумкин эди. Шундан ҳадиксираб, бола иложи бори-ча сир бермасликка ҳаракат қиларди. У бахтиёрлигини сира яширолмасди – қорамағиз таранг ёноқлари ял-ял ёнарди, ҳаммадан ҳам унинг чақнаб порлаб турган

кўзларида қалбидаги қувонч ва ғурур сезилиб турарди: Олдинда денгиз, катта ов кутарди уни!

Ўрхон бобо боланинг дилидагини сезарди. У қисик кўзлари билан денгиз уфқига боқар экан, шодлигини яширолмай тоқатсизланаётган боланинг руҳиятини ҳам сезиб турарди. Чолнинг кўзларида майинлик балқиди – эҳ, болалик экан-да. Бироқ у кулимсирашдан ўзини тийиш учун чала ёнган тамаки трубкасини босиб-босиб сўра бошлади. Мийиғидаги кулгини болага сездирмаслиги керак. Улар ораларида қайиқда ўтирган болани эрмак учун олиб кетаётганлари йўқ-ку, ахир. У чинакам денгиз овчиси бўлишга чоғланган. Бола бу хунарни денгизда бошлаб, қачонлардир эҳтимол яна денгизда тугатар. Денгиз овчисининг қисмати шу: зеро, денгиз овидан мушкулроқ ва хавфлироқ иш дунёда бўлмаса керак. Болаликдан ўрганиш керак бу хунарни. Шунинг учун ҳам эскилар «Бола – бошдан, хунар ёшдан», деб бежиз айтишмаган. Яна деганларки, «Ёмон овчи йўлдошин йўлдан оздирар». Шундан аёнки, эркак одам рўзғор тебратиш учун болаликдан касб ўрганиши керак. Кирискка ҳам хунар ўрганиш вақти келди. Болани ўзлари билан бирга денгизга олиб чиқиш, уни овга ўргатиш вақти етди.

Олапар қоясидаги Она балиқ жамоаси яшайдиган бутун қишлоқ аҳолиси бугунги ов сафари Кириск учун, бўлғуси овчи ва рўзғор бошлиғи Кириск учун уюштирилганини билишарди.

Азалдан шундай эркак бўлиб туғилган ҳар бир одам ёшлигиданоқ денгиз билан дўстлашуви, оға-ини тутиниши лозим, чунки денгиз уни билиб қўйсин, одам ҳам денгизни дўст билиб ҳурматлайдиган бўлсин. Худди шунинг учун жамоа оқсоқоли Ўрхон бобонинг ўзи бош бўлиб, яна энг яхши овчилардан иккитаси – боланинг отаси Эмрайн билан тоғаси Милхунни ёнига

олиб, катталарнинг кичиклар олдидаги, бу гал эса кичкинтой Кириск олдидаги муқаддас, эзгу бурчларини бажариш учун сафарга чиқишди. Бола шу кундан бошлаб, умрининг охиригача, қувончли кунларда ҳам, кулфатли кунларда ҳам денгиз билан дўст тутиниши керак эди.

Кириск ҳозир бола, оғзидан она сути кетмаган гўдак бўлса ҳам майли, у келгусида ишга ярайдими, йўқми, ҳозир гап бунда эмас. Ким билсин, эҳтимол, бир кун вақт келиб ёши улуғлар ҳолдан тойиб, кексайиб қолганларида; мана шу бола жамоанинг кунига ярар; унинг таянчи бўлиб қолар. Шундай бўлиши керак ҳам. Авлоддан-авлодга ўтиб келаётган азалий ҳаёт қонунӣ бу. Ҳаёт шу асосга қурилган.

Қайиқдагилар шуларни ўйлашар, аммо ҳеч ким бу ҳақда чурқ этиб оғиз очмасди. Бундай фикрлар одамнинг дилидан кечади-ю, тилига камдан-кам кўчади. Шунинг учун ҳам Олапар соҳилида яшовчи Она балик – Сув париси жамоасининг одамлари Кирискнинг биринчи овга чиқишига унчалик эътибор беришгани йўқ. Аксинча, қабиладошлар боланинг катта овчилар билан денгизга чиқиб кетаётганига аҳамият бермагандай кўрсатар эдилар ўзларини. Гўё бу воқеа эътиборга арзимайдиган эди.

Болани фақат онаси кузатиб қўйди. У ҳам бўлажак сафар тўғрисида чурқ этмади, қўлтиққа етмасданоқ ўғли билан хайрлашаркан, «Энди ўрмонга боравер!» деди у аниқ эшиттириб, ҳеч нарсадан хабари йўқдай. Она денгизга эмас, ўрмон томонга қараб қўшиб қўйди: «Эҳтиёт бўл, олиб келган ўтинларинг қуруқ бўлсин, ўзинг ўрмонда адашиб қолмагин!» Она бу сўзларни болани кинрлар – жин-ажиналардан асраш учун, ёвуз руҳларни чалғитиш учун айтди. Она Кирискнинг отаси Эмрайин тўғрисида ҳам оғиз очмади. Гўё овга ота-бола эмас, тасодифий одамлар бирга бораётгандай эди. Бу

ҳам жинларни чалғитиш учун; жинлар Эмрайин билан Киriskнинг ота-бола эканлигини билишмасин. Чунки оталар билан болалар бирга овга чиқишларини жинлар ёқтиришмайди. Агар билиб қолишса, ота-боладан бирортасини ҳалок қилишлари мумкин. Ота ёки боладан бирортаси ўлса, тирик қолгани ваҳимага тушсин, қайғурсин, азоб чекиб, иккинчи денгизга чиқмайман, бошқа ўрмонга кирмайман, деб қасам ичсин, дейишади. Кинрлар ана шунақа ёвуз, маккор бўлишади, одамларга зиён етказиш учун ҳар доим пайт пойлаб туришади.

Киriskнинг ўзи ёвуз кинрлардан кўрқмайди-я. Энди гўдак эмас, ахир. Аммо онаси кўрқади, кўрққанда ҳам боламга бирон фалокат ёпишмасин, деб жуда кўрқади. Киrisk ҳали ёш, уни ҳалок этиш жинлар учун қийин эмас, деб ўйлайди. Онанинг айтганларида ҳам жон бор-да! Эҳ, нимасини айтасан, бу лаънати кинрлар болаларга оз мунча азоб келтирдими – болалар улғайиб, овчи бўлиб етишмасин, деб уларга турли касалликларни илаштиришади, зиён-заҳмат етказиб, майиб-мажруҳ қилиб қўйишади. Бундай ногирон одамларнинг кимга ҳам кераги бор? Шунинг учун одам, айниқса, гўдакликда кинрлардан ўзини асраши керак. Одам улғайиб, оёққа туриб, ўзлигини таниб олганидан кейин ҳар қанақа жин-пинлардан кўрқмайди. Бундай одамга жинларнинг кучи етмайди, улар бундай кучли кишилардан ҳайиқишади.

Она-бола шундай хайрлашишди. Она бир лаҳза жим қолди; бу сукунат замирида онанинг ташвишли илтижоси, умидлари яширинган эди. Шундан сўнг у бир марта ҳам орқасига ўтирилмай қайтиб кетди. Денгиз томонга бирон марта ҳам қайрилиб қарамади, отаси тўғрисида ҳам чурқ этмади, ота-боланинг қаёққа боришидан заррача хабари йўқдай эди. Қизик, бир кун аввал уларни сафарга шайлаган, уч кунлик денгиз са-

фарига озиқ-овқат тайёрлаб берган эди-ку. Энди бўлса худди уларни танимаётгандай кўрсатарди ўзини. Боласига бирор нима ёпишмасин, жинлар бирор нарсани билиб қолмасин, деб қўрққанидан ташвишларини юзага чиқармасди.

Шундай қилиб, она қўлтиққа етмасдан хайрлашди. Бола эса онаси тайинлагандай, буталар орасида кўринмас жинлардан изларини яширган бўлиб, бирпас айланди ва шундан сўнггина узоқлашиб кетган катталарга етиб олиш учун ҳаллослаб югуриб кетди.

У бирпасда катталарга етиб олди. Улар қўлларида милтиқ, ҳар хил тугун, елкаларида тўрларни кўтарганча бамайлихотир боришаётганди. Олдинда жамоа оқсоқоли Ўрхон бобо, кейинидан гавдали ва дароз, кенг яғринли серсоқол Эмрайн, унинг кетидан эса ғўлабирдан келган, дум-думалоқ ва чайир Милхун чайқалиб борарди. Улар устларига бошдан-оёқ совуқ ва нам ўтказмайдиган пўстинларини кийиб олган эдилар. Киrisk уларга қараганда байрамдагидай ясаиб олганди. Онаси анчадан бери уни денгиз сафарига шайлаб, кийим-кечак ҳозирлаб юрганди. Тўрва ҳамда устки кийимларининг энглари яхшилаб ҳошияланган. Аслини айтганда, денгизда бундай ҳашамнинг ҳожати йўқ. Аммо она оналигини қилади-да.

– Эҳ-ҳа, биз сени энди қолди, қўлингдан етаклаганча уйга олиб кетишди, деб ўйлабмиз, – масхараомуз ҳайратланди Милхун, бола унга етиб олганида.

– Нега энди? Мен умримда бундай!.. – ранжиганидан бўғилиб гапирди Киrisk.

– Бўлди, бўлди, ҳазилни ҳам тушунмайсан, – деб тинчлантирди уни Милхун. – Хафа бўлма! Денгизда бир-биримиз билан гапиришмасак ким билан гапиришамиз. Яхшиси, манавини олиб юр, – дея болага вин-

честерини¹ узатди. Бола бундан мамнун бўлиб, улар билан бирга шахдам одимлаб кетди.

Қайиқларга юк ортиш ва қирғоқдан силжиш вақти ҳам келди. Шундай қилиб овчилар денгиз томон сузиб кетишди. Бироқ агар ов бароридан келиб, бой ўлжа билан уйларига қайтиб келишса, унда бутунлай бошқача бўлади. Ана ўшанда болани қандай иззат-хурмат қилишганини кўрасиз. Ёш овчини кутиб олиш байрамга айланади, денгиз саховати ҳақида қўшиқлар айтилади: денгизнинг ҳаёл етмас чуқурликларида балиқлар ва бошқа ҳайвонлар урчиб кўпаяди, улар кучли, жасур овчиларга насиб этади. Қўшиқларда қабила одамларини дунёга келтирган Сув париси мадҳ этилади. Ноғораларни заранг дарахтидан ясалган таёқчалар билан уриб чалишади. Ўйин тушаётганлар ичида энг доноси – Шомон, у Ер ва Сув билан суҳбатлашади. Янги ёш овчи Кириск тўғрисида гаплашади. Ҳа, шундай, Шомон ёш овчига ҳамиша хайрихоҳ, меҳрибон бўлинглар, деб Ер, Сувга илтижо қилади. Ерда ва Сувда шу бола улуғ мерган бўлиб етишсин, у доимо топган ўлжаларини ёшу қарига одиллик билан улашиб бериб турсин, деб дуо қилади. Доно Шомон яна зикр тушиб, Кириск улғайиб, бола-чақа кўрсин, улуғ Сув париси – Буюк Она балиқ авлоди кўпайсин, ҳамиша авлодига авлод қўшилсин, деб дуо-илтижо қилади:

Қайда сузиб юрасан, эй, Буюк Она балиқ?

Сенинг қайноқ пуштингдан – мангу ҳаёт бошланган.

Сенинг қайноқ пуштингдан – ундик денгиз бўйида.

Сенинг қайноқ бағрингдир – очунда энг гўзал жой.

Қайда сузиб юрасан, эй, Буюк Она балиқ?

Худди нерпа бошига ўхшайди оппоқ сийнанг,

Бизни боқди денгизда худди шу оппоқ сийнанг.

---

¹ Милтиқ.

*Қайда сузиб юрасан, эй, Буюк Она балиқ?
Энэ девкор, алп эркак сузиб борар сен томон.
Сенинг пуштинг, уруғинг гуллаб-яшнасин дебон,
Ер юзинда авлодинг униб-кўпайсин дебон...¹*

Байрамда ўйин-кулги, шовқин-сурон билан шундай кўшиқлар куйланади. Ана шу байрамда Кириск тақдирида яна бир муҳим воқеа юз беради. Жазава билан рақсга тушаётган шомон овчи Кириск тақдирини осмондаги юлдузлардан бирига топширади, болага «ҳамиша паноҳ бўлгин» дейди. Ахир, ҳар бир овчининг ўзига тегишли, ўз паноҳида сақлайдиган юлдузи борда. Кирискнинг тақдири қайси юлдузга топширилганлигини ҳеч ким, ҳеч қачон билмайди. Буни фақат Шомону ўша номаълум паноҳкор юлдуз билади. Бошқа ҳеч ким билмайди. Осмон тўла юлдуз бўлса...

Албатта, бу байрамда онаси билан синглиси ҳаммадан кўра кўпроқ севинишади, ҳаммадан кўра баланд куйлаб, ҳаммадан кўпроқ рақсга тушишади. Отаси Эмрайн эса ҳамманинг олдида ота деб аталади, у бундан қувониб, ғурурланади. Ҳозир эса у ота эмас. Денгизда ота-бола деган гаплар бўлмайди, денгизда ҳамма бирдек, ёши улуғининг айтганига бўйсунishi керак. Ёши улуғнинг айтгани айтган, дегани деган. Ота ўғилнинг ишига аралашмайди. Ўғил ҳам отасига шикоят қилмайди. Удум шундай.

Айтмоқчи, байрамда яна бир қизалоқ – Музлук роса хурсанд бўлса керак. Кириск у билан гўдаклигидан бирга ўйнаб, бирга ўсишган. Энди улар камдан-кам бирга ўйнайдиган бўлиб қолишди. Бундан бу ёғига умуман ўйнашмаса керак: овчига ўйин қаяқда дейсиз.

---

¹ Шеърларни шоир Азим Суюн таржима қилган.

лабман. Лекин ҳамиша шундай бўлавермаслигини кеч тушундим. Ёшлар эса буни тушунишни исташмайди. Манави Эмрайн билан Милхун ҳам қариликни хаёлига келтирмаса керак. Ҳай, майли. Ҳали вақт бор уларга. Эшкак эшишга келганда улар боплашади, залвар билан эшишади. Милхун билан Эмрайн бир-бирига мос тушишган. Ишонса бўладиган, чидамли шериклар. Қайиқ ўз-ўзидан бемалол сузиб кетаётгандай туйилади. Аслида ундай эмас. Денгизда ахир қўл билан юрилади. Э-ҳе, ҳали олдинда қанчалаб эшкак эшишга тўғри келади. Хўш, бугун қош қорайгунча Учинчи сийнага етиб бориш мумкин. Эртага эрта тонгдан то қош қорайгунча сузиб яна орқага қайтамиз. Гоҳ унисига, гоҳ бунисига дам бериш учун навбат алмашиб, эшкак эшаман. Аммо-лекин эшкаклар билан бутун денгизни чайқалтириб чиқиш ҳазилакам иш эмас. Ўлжа билан қайтсак, байрам қиламиз.

Эшитяпсанми, сўзларимга тушуняпсанми, иним? Сен бизни Уч сийна оролларига олиб борасан, катта ов ўша ерда бўлади. Ҳозир шу ёққа қараб боряпмиз. Ўша ердаги соҳилда, қумлоқларда нерпани кўрамиз. Ҳадемай улар болалашади, оролларда тўда-тўда нерпа йиғилади.

Сўзларимга тушуняпсанми, иним? Тушунасан, албатта. Сен билан гаплаша бошлаганимда ҳали денгизни кўрмагандинг, она қорнида ётгандай, ўрмондаги буюк теракнинг қорнида ётган эдинг. Мен сени дарахтнинг қорнидан чиқардим, мана энди денгизда бирга сузиб юрибмиз.

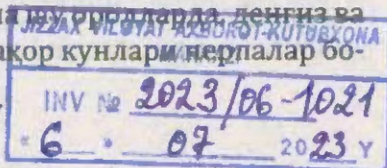
Дунёдан кўз юмиб кетганимда ҳам мени унутмагин, қадрдоним. Денгизларда чарх уриб сузаётганингда мени ҳам эсла...»

Ўрхон бобо қирғоқдаги белги – Олапар қоясидан денгиз томонга қайиқни тўғри йўналтирар экан, кўнг-

лидан шу ўйлар ўтди. Денгиз сафарига чиққанларнинг ҳаммаси Олапар қоясининг ажойиб хосияти борлиги тўғрисида гапиришади. Ҳаво очиқ кунлари қайиқлар денгиз қирғоғидан қанча узоқлашса, Олапар ҳам шунчалик каттайиб, гўё ортда қолиб кетишни истамай уларнинг кетидан келаётгандай бўлади. Қанча узоқдан қарасанг ҳам Олапар сира кўздан йўқолмайди. Қайиқ узоқлашгандан сўнг ҳам анча вақтгача кўриниб турадиган Олапар, сувнинг қайсидир муюлишида бирдан кўздан ғойиб бўлади. Демак, Олапар уйга қайтиб кетди, қирғоқ жуда узоқ-узоқларда қолиб кетди деса бўлади...

Ана шу вақтда Олапар қайси томонда қолганлигини, шамол қаёқдан эсаётганлигини, қуёш қоянинг қайси томонида эканлигини эслаб қолиш, эслаб қолганда ҳам яхшилаб эслаб қолиш зарур, ҳаво очиқ бўлса, булутларга эътибор бериш ва шундан сўнггина денгиз сафарини давом эттириш, оролларгача сузиб бориш керак. Поёнсиз денгизда йўлдан адашмаслик учун ҳаёлан Олапарнинг қаердалигини мўлжаллаб сузиш керак.

Овчилар тахминан бир кунлик масофадаги оролларга йўл олишди. Кимсасиз, хувиллаган, кичик тош оролчалар қирғоқсиз, ҳадсиз-худудсиз денгиз ўртасида уч қорамтир сийнадай сувдан туртиб чиқиб туришарди. Шунинг учун оролчаларни Катта сийна, Ўрта сийна, Кичик сийна деб аташарди. Улардан ўтгандан сўнг, агар яна олислаб сузиб кетишаверса, океанга – уммон йўлига чиқиб қолишар, бу уммоннинг ҳад-худудини ҳам, номини ҳам билмас эдилар. Мана шу мангу, буюк, кимсасиз, номаълум, сирли уммон олам яралганидаёқ ўз-ўзидан пайдо бўлганди. Ўша қадимги Лувр ўрдак ин қуриш учун кафтдай ер тополмай фарёд чекиб, чарх уриб, гирёну саргардон бўлиб юрган вақтларда ҳам уммон бор эди. Ана шу оролларда, денгиз ва уммон сарҳадида мана шу бақор кунлари перпалар бо-

зори қизийди. Ана шуларни деб шу ёққа отланишган, ана шуларни деб шу ёққа келишаётган эдилар...

Бола денгизни кўриб, ҳайратларга ғарқ бўлди, денгиз Олапар ён бағирларида ўйнаб юрганида тасаввур қилганидай эмас экан. Қайикда кўрфаз бўйлаб сузиб юрганларида ҳам денгиз бошқача кўринарди. Бола кўрфаздан чиқишлари билан қаршисидаги манзарани кўриб лол қолди: денгиз бирдан ёйилиб, кўз илғаган ва илғамаган самоларгача бутун борлиқни эгаллаб, оламнинг яккаю ягона, поёнсиз бир бутун моҳиятига айланганида ҳайратдан ҳангу манг бўлиб қолди.

Очиқ денгиз Киriskни эсанкиратиб қўйди. Бунақа манзарани ҳаёлига ҳам келтирмаганди у. Атрофда кўрғошин тусдаги ваҳимали қайқалиб турган сувдан бошқа нарса йўқ, зумда пайдо бўлиб, зумда йўқоладиган тезкор тўлқинлар, қора-кўкиш тортган даҳшатли тубсизлигу осмону фалакда енгилгина сузиб юрган оппоқ булутларгина ҳукмрон эди оламга. Олам бошдан-оёқ денгиздан иборат эди, чексиз денгиздан бошқа на қиш, на ёз, на тепалик, на сайҳонлик – ҳеч нарса йўқ эди.

Оламини у чеккасидан бу чеккасигача сув қоплаб олганди.

Қайиқ эса аввалгидай тўлқинларга шўнғиб ҳамон сузиб борарди. Ҳақиқий, катта овни кутиб қайикда кетаётган бола ўз қувончи ва ўй-хаёллари билан банд эди. Аммо у сув ва сув юзида кўраётганларига ҳозир унчалик эътибор бермас, байрамда юргандай диққатини йиғолмас, бутун вужуди, фикру зикри кутилаётган ўзгача таассуротлар билан тўлиб-тошган эди. Бошқа вақт бўлганда сув сатҳини ҳар лаҳзада минг тусга – нимранг бинафшадан қора-кўкишгача, қора-кўкишдан то қайиқ кўланкасидаги тим қора ранггача товланаётган тўлқинларнинг тинимсиз жимирлаши боланинг диққатини ўзига жалб этарди; тўсат-

дан қайиқ ёнида пайдо бўлиб қолган, ҳар нарсага қизиқувчан балиқларни кўриб, ичига сиғмай севинарди, қайиққа тўқнашган бир тўда балиқларнинг тарқалиб қочиш ўрнига кўрққанларидан баттар бир жойга тўпланишиб, сувдан юқорига сакрайман, деб чалқанча йиқилиб тушишлари кулгили бўларди.

Бола буларнинг ҳаммасига унчалик эътибор бермас, булар майда-чуйда нарсалар, энг қизиғи олдинда, деб ўйларди. Оролларга тезроқ етиб олсайдик, тезроқ иш бошласайдик, деб тоқатсизланарди.

Аммо кўп ўтмай, боланинг кўнгли ғашлана бошлади, бироқ у буни сездирмасди. Уларнинг қайиғи ердан узоқлашганида, айниқса, Олапар тўсатдан тўлқин мавжлари ортида кўринмай қолганида боланинг кўнгли қандайдир хавф-хатарни илғай бошлади. Денгиз хатарли эканлигини, энди денгизга боғланиб қолишганлигини, буюк табиат қудрати олдида ўзларининг заррадай кичиклигини ва заррадай ожизлигини пайқай бошлади.

Бу унинг учун янгилик эди. Шунда у илгари эътибор бермайдиган Олапарнинг нақадар азизлигини тушунди. Олапар қояси ён бағирларида чўчимасдан ҳузур қилиб чопқиллаб ўйнаб юрган кезлари қаерда эканлигини ўйлаб ўтирмасди. Олапарнинг ўз ўрнида қанчалик куч-қудратга эга эканлигини, қанчалик матонатли ва сахий эканлигини, ҳамиша ўрнидан жилмай, денгизнинг ҳар қандай ҳамлаларига бардош бериб турганлигини энди тушунди.

Қуруқлик билан денгизнинг фарқини бола эндигина англади. Одам ерда юрганида ер тўғрисида ўйламайди ҳам. Денгизда бўлганингда эса мудом денгиз тўғрисида ўйлайсан. Хаёлингда бошқа нарса кезса ҳам денгизни ўйлайверасан. Шуни англагач, бола хушёр тортди. Денгиз доим мени ўйланглар, деб зўрлайди. Мана шу зўрлик остида қандайдир сирли, қайсар ва ҳоким куч бор эди...

Шунга қарамай, катталар хотиржам эдилар. Эмра-йин билан Милхун ҳамон бир зайлда, гўё бир одамдай, барабар қулочлаб, бараварига эшкак суришар, тўртала эшкак сув юзига бирданига тушиб тортилганда қайиқ енгил ва эркин сузарди. Аммо бундай тинимсиз ҳаракат эшкакчилар учун жуда оғир иш эди. Эшкакчилар ўгирилиб ўтиришгани учун бола уларнинг юзларини кўрмас-да, ҳаракатдан бўртиб чиққан елка ва билакларини кўриб турарди. Улар аҳён-аҳёнда бир-бирига сўз қотиб қўйишарди. Тўғри, отаси гоҳида болага ўгирилиб, «Қалай ўтирибсан?» дегандай, мийиғида жилмайиб кўярди.

Улар шу аснода сузишда давом этардилар. Катталар ўзларига ишонганларидан хотиржам ва тетик эдилар. Ўрхон бобо-ку, пинагини бузмасди. У ҳамон трубкасини сўрганча ўтирган жойида қайиқни бошқариб борарди. Шу зайлда ҳар ким ўз иши билан банд бўлиб, олға силжишарди. Тўғри, Киrisk бир-икки марта, гоҳ Милхун билан, гоҳ отаси билан шерик бўлиб эшкак эшишга уринди. Катталар сен ҳам эшиб кўр, деб унга эшкакларни тутқазишарди. Ахир, у ҳам меҳнатга ўргансин-да. Гарчи Киrisk иккала қўли билан ёпишиб, бор кучи билан эшса-да, барибир бу иш унга оғирлик қилди, унинг учун қайиқ ҳам, эшкак ҳам зилдай оғир туйилди. Аммо ҳеч ким Киriskка эплаёлмаяпсан, деб ўпкаламасди.

Олапар қояси тўсатдан ғойиб бўлганида, негадир, ҳаммалари жонланиб қолишди:

- Олапар уйга қайтиб кетди! – хитоб қилди отаси.
- Ҳа, қайтиб кетди, – таъкидлади Милхун.
- Йўғ-е! Тўғри, қайтиб кетганга ўхшайди, – ўша томонга қаради Ўрхон бобо. – Ундай бўлса ишлар чакки эмас. Ҳой, Киrisk, – у болага қувлик билан қараб қўйди, – Олапарни чақирсанг қайтиб келмасмикин?

Ҳамма кулиб юборди. Киrisk ҳам. Сўнг у ўйланиб туриб, баланд овоз билан деди:

– Ундай бўлса орқага сузишимиз керак, ана шунда Олапар қайтиб келади!

– Ҳо, билагон экансан! – хитоб қилди Ўрхон бобо жилмайиб.

– Яхшиси, ке, иш қилайлик. Ёнимга ўт. Денгизга ҳадеб қарайверма. Қараганинг билан охиригача кўролмайсан барибир.

Кириск қайиқ тумшуғидан турди. Оёқ остидаги нарсаларни – буғу терисига ўралган иккита винчестер, найза, арқон ўрами, сувли.бочка, озиқ-овқат солинган тўрва ва яна қандайдир тугун ва кийим-кечакларни босиб, қайиқнинг қуйруғига ўтди. Қайиқ четини ушлаб эшакларнинг дастаси устидан ҳатлаганча ўтар экан, овчиларнинг бўйнию елкаларидан чиққан тер ва тамаки ҳидини туйди. Уйда отасининг кийимидан шундай ўткир ҳид келар, отаси овга кетган пайтларда эса ойиси унинг эски чарм камзулини суйиб ҳидлар, юзига босар эди.

Отаси ўғлини бош ирғаб, елкаси билан биқинига салгина туртиб эркалатган бўлди, аммо эшакни қўлидан қўймади. Аммо Кириск отасининг беихтиёр эркалатишига эриб кетмади, қайрилиб ҳам қарамади. Ҳа-да, денгизда ҳамма бирдай. «Кемага тушганнынг жони бир», деб бекорга айтмаганлар. Денгизда ота, бола деган гап бўлмайди. Денгизда фақат дарғанинг гапи – гап. Унинг буйруғисиз қайиқда бирор чўпни у ердан-бу ерга олиб бўлмайди...

– Ўтир, мана бу ёққа, – деди Ўрхон бобо унга жой кўрсатиб, узун, сертомир қўлларини боланинг елкасига қўяр экан. – Озгина чўчидинг-а? Аввалига хотиржам ўтирдинг, кейин эса...

Кириск хижолат тортгандай бўлди: демак, Ўрхон бобо унинг қай аҳволда ўтирганини сезганга ўхшайди. Бироқ шунга қарамай у эътироз билдирди:

– Йўғ-ей, аткичх¹, сираям чўчиганим йўқ! Нимадан чўчирдим!

---

¹ Нихвча «бобо», дегани.

– Ҳар ҳолда денгиз сафарига биринчи чиқишинг...

– Нима бўпти, биринчи чиқсам? – Бўш келмади Кириск. – Мен ҳеч нарсадан кўрқмайман.

– Бўпти, бўпти. Мен эсам, биринчи бор денгиз сафарига чиққанимда, бунга жуда кўп йиллар бўлди, ростини айтсам, кўрқиб кетганман. Бир вақт қарасам қирғоқ аллақачон кўринмай қолибди, Олапар ит ҳам аллақадар қочиб кетибди. Қаёққа қарасам тўлқин... Ўшанда дарров уйга қайтиб кетгим келди. Ана, Эмрайин билан Милхундан ҳам сўраб кўр-чи, биринчи марта денгизга чиққанларида қандай бўлган экан?

Улар жавоб бериш ўрнига тушунгандай бош ирғаб кулиб қўйишди-ю, яна эшакка зўр беришди.

– Мен бўлсам кўрқмадим, – деб гапида туриб олди Кириск.

– Демак, ботир экансан, – тинчитди уни Ўрхон бобо.

– Қани энди айтгин-чи, Олапар қайси томонда қолди?

Кириск кутилмаганда бир зўм ўйлаб турди-да, сўнг қўли билан кўрсатди:

– Ҳов анов ёқда!

– Ростданми? Негадир қўлинг сал қалтираётти-я?

Қўлининг титроғини босишга уринган бола сал ўнгроқ томонни кўрсатиб:

– Анов ёқда! – деди.

– Мана энди тўғри айтдинг! – деди Ўрхон бобо. – Агар қайиғимизнинг тумшуғи манави томонга бурилиб турган бўлса, Олапар шунда қайси томонда қолади?

– Анов ёқда!

– Агар шамол қайиқни бу ёққа буриб юборса-чи?

– Анов ёқда!

– Агар чап томонга қараб сузсак-чи?

– Унда мана у тарафда бўлади.

– Яхши, энди айтгин-чи, қандай аниқлаяпсан, ахир тўрт тарафимиз фақат сувдан иборат бўлса? – ўсмоқчи-лаб сўради Ўрхон бобо. – Шуни айтиб бера оласанми?

– Мени бошқа кўзим ҳам бор, – жавоб берди Киrisk.

– Қанақа кўз у?

– Билмадим. Қорнимда бўлса керак. Ана шу қорнимдаги кўзим юмуқ турсаям кўраверади.

– Қорнида кўзи бор экан! – кулиб юборди ҳамма.

– Айтганича бор, – деди унинг гапини маъқуллаб Ўрхон бобо. – Одамда шунақа кўз ҳам бўлади. Аммо у қориндамас, бошда бўлади.

– Менинг кўзим қорнимда, – ўзиникини маъқуллаб туриб олди Киrisk, гарчи бундай кўз қоринда эмас, балки бошда бўлишига ишонаётган бўлса ҳам.

Орадан сал ўтиб, чол яна Киriskни синовдан ўтказа бошлади, боланинг денгиз томонларини яхши билишига ишонч ҳосил қилгач, хотиржам бўлиб ўзича ғудурлади:

– Яхши, қорнингдаги кўзларинг чакки эмас экан.

Мақтовдан кўнгли ўсган Киrisk ўзига-ўзи саволлар бериб, уларга ўзи жавоб топишга ҳаракат қилди. Денгиз бир оз тинчланиб турган пайтда бу жумбоқларни ечиш унча қийин эмасди. Киrisk қаерда бўлмасин, қаерда турмасин, садоқатли ва улуғвор Олапар қоясини ўйлаган вақтда у ҳар гал хотиридан ўчмай, беихтиёр кўз ўнгида пайдо бўлар ва болани ўзига чорлаётгандай қайси тарафдалигини эслатиб турарди. Ҳатто ён бағирларидаги тўқайзорлар, юқоридаги қоялару пойидаги қашқа қорларгача, ҳамиша тиним билмай тўлқин уриб оққан тик жарликларигача гўё бутун борлиғи билан хаёлига келиб туради. Бола Олапар қоясини кўз олдига келтирар экан, унинг атрофидаги бошқа тепаликларни ҳам ўйламаслиги мумкин эмас эди. Шунингдек, у беихтиёр ўз уйини ҳам ўйлай бошлади. Кўз олдига қирғоқдаги тепаликлар орасидан кичик водий келди, у ердаги ўрмон четиди, анҳор бўйида жойлашган манзилдаги кесилган ёғоч уюмлари, каппонлар, итлар, товуқлар, балиқ қоқланадиган илгаклар,

мўридан чиқаётган тутунлар, одамларнинг ғала-ғовури, ойиси ва синглиси Псулк пайдо бўлади. Бола уларнинг шу дамда нима қилишаётганини ҳам равшан тасаввур этарди. Ойиси, албатта, Киriskни, отасини, денгиз овига чиққанларнинг ҳаммасини кўнглидан ўтказяпти. Ҳа, ҳозир ҳам шубҳасиз улар ҳақида ўйлаяпти. Ўйлаяпти-ю, «Ёвуз руҳлар фикрларимни, кўрқаётганимни билиб қолишмасин», деб ҳадиксирайди. Киriskни яна ким ҳам ўйларди, эҳтимол, Музлук ўйласа керак. Шу дамларда Музлук уларнинг уйига, гўё Псулк билан ўйнагани келган бўлади. Агар у билмасдан денгизга, овга кетганлар тўғрисида гапириб қолса, ойиси, «Сен нималар деб вайсаяпсан, уларни ўрмонга ўтин тергани кетганидан беҳабармисан», деб койиб бериши турган гап. Қизалоқ бирдан хато қилганини билиб, уялиб жим бўлиб қолади. Киrisk: «У мени ўйласа қандай яхши бўларди», деб орзу қилар, аммо ўзи уни деб қизнинг таъна-дашном эшитишини асло истамасди.

Қайиқ эса ҳамон аввалгидай, тўлқинларга секин тўш уриб, енгил сузиб борарди. Атрофда кучсиз тўлқинлар куёш нурида мавжланиб, денгиз юзи кўпикланиб ётарди. Нивҳлар чошгоҳгача, ҳеч бўлмаса, кун ботишгача биринчи оролга, энг яқини, Кичик сийнага етиб олишни, ишлари ўнгидан келса, овни бошлаб юборишни мўлжаллаган эдилар. Сўнг иложи бўлса қоронғи тушмасидан ороллардан иккинчисига – Ўрта сийнага етиб бориб, тунаб қолишмоқчийди: у ерда қайиқни қўйиш учун қулай жой бор эди. Эртасига эрталаб яна денгизга отланишарди. Шу куннинг ўзида овлари бароридан келиб, учта нерпани саранжомлашса, ҳаялламай, тонгдаёқ орқага қайтишлари мумкин эди. Нима бўлсаям, куннинг биринчи ярмида, куёш икки терак бўйи кўтарилган пайтдан кечикмай йўлга чиқишса тузук бўлади. Денгиздан қанчалик тез қайтилса, шунчалик яхши бўлишини ҳамма билади.

Ўрхон бобо шуларни назарда тутиб, ҳамма ишларнинг ҳисоб-китобини олиб қўйган эди. Унинг ёрдамчилари Эмрайн билан Милхун ҳам Уч сийна оролларига биринчи боришлари эмасди. Ўзлари ҳам ишнинг кўзини билишади. Энг муҳими – ҳавонинг авзойи яхши бўлса, шунингдек, ҳайвонларни вақтида топишса бўлгани. Қолгани овчиларнинг ўзига, ҳар бирининг абжирлигига боғлиқ.

Ўрхон бобо денгиз сафарига фақат тирикчилик учунгина чиқмасди. Тўғри, тирикчилик – тирикчилик, денгиз неъматларисиз яшаб бўлмайди. Бундан ташқари, денгиз чолни ҳар доим оҳанрабодай ўзига тортар, поёнсизлиги Ўрхон бобонинг дилидаги муқаддас, эзгу ўйларига эрк берарди. Ҳа, чолнинг дилида сир сақлайдиган, эзгу ўйлари бор эди. Куруқликда кўп нарсаларни ўйлашга фурсат топилмайди, майда-чуйда кундалиқ ташвишлар вақтни олади. Денгизда бу нарсаларни ўйлаш мумкин, денгиздагина Ўрхон бобони буюк ўйларидан ҳеч ким чалғитолмасди. Бу ерда у ўзини Денгизга ва Осмонга яқин сезарди.

Чексиз кенглик қаршисида қайикда ўтирган одамнинг ҳеч нимага арзимаслигини чол яхши тушунарди. Лекин инсон ўйлари билан Денгизга ва Осмонга тенглаша олади. Шу ўйлари билан у табиатнинг абадий қудрати олдида ўзининг мавжудлигини исботлайди, шу билан инсон коинотнинг теранлиги ва юксаклигига муносиб бўла олади. Шунинг учун ҳам инсон ҳаёт экан, у руҳан денгиздай қудратли, руҳан осмондай чексиз: чунки ўй-хаёлотнинг чеки йўқ. Агар инсон ўлса, унинг ўй-хаёлларини бошқа бир инсон давом эттиради, у ҳам ўлса, кейингиси ва ҳоказо, бу ҳодиса чексиз давом этаверади... Шунинг англаганидан чол чидаб бўлмас аччиқ қисматга чидаш кераклигини ҳис қилиб, таскин топар эди.

У ҳаёт бор ерда ўлим ҳам ҳақлигига ишонарди. Ўзининг ҳам вақти-соати келиб умри тугашини биларди. Ўлгандан кейин ҳаммаси бир пул, лекин шундай бўлса-да, нима учундир қалбининг тўридаги эзгу ниятлари, Сув париси ҳақидаги ғаройиб тушларининг абадийлигига, ўлганидан кейин ҳам яшашига ишонарди. У кўрган тушларимни бошқаларга қолдиришим мумкин эмас, тушни бировларга қолдириб бўлмайди, шунинг учун ҳам улар изсиз йўқолиб кетмаслиги керак... Ҳа, йўқолиб кетиши мумкин эмас. Буюк Сув париси мангу яшайди, демак, у ҳақдаги тушлар ҳам мангулигича қолиши керак-ку.

Денгиз сафарида чол мана шулар тўғрисида жуда кўп ўйларди. Шундай пайтларда у узоқ сукутга ботар, ўзи билан ўзи бўлиб, йўлдошларига бир оғиз сўз қотмас эди. Денгизга боқиб, қимга мурожаат этаётганини ўзи ҳам билмай фақат бир нарсани – буюк Сув париси яшайдиган тушларини асрашни илтижо қиларди. Ахир одамнинг тушлари ўзи билан нариги дунёга ҳам бирга кетиши, у тушлар эгаси билан абадий бирга бўлиши мумкин эмасми? У бунга жавоб топа олмагач, изтиробда ўй суриб, «Аслида шундай бўлади, тушларимдан абадий айрилмайман», деб ўзини ишонтиришга уринарди.

...Қачонлардир жуда қадим замонларда, Олапар қояси соҳилида уч ака-ука яшарди. Тўнғичи – илдам, тепаликларга югуриб чиқадиган, истаган ёғига бир зумда етиб борадиган чаққон йигит эди. У бир буғубоқар одамнинг қизига уйланибди, ҳисобсиз буғуга эга бўлибди-да, тундра томонларга кўчиб кетибди. Кенжа ўғил изтопар ва мерган йигит бўлиб, у ҳам ўрмончи одамлардан бирининг қизига уйланибди ва тайга томонларга кўчиб кетиб, овчилик билан кун кечири бошлабди. Ўртанча ўғил оқсоқ бўлиб туғилган экан. Эрта туриб, кеч ётса ҳам иши юришмас, буғулар-

ни қувиб етолмас ва ўрмонда бирор ҳайвонни тутолмас экан. Шунинг учун ҳам теварак-атрофдаги одамлар унга қизини бермабди. Акаси билан укаси ҳам уни ташлаб кетишибди. Мовий денгиз бўйида оқсоқ йигит ёлғиз ўзи қолибди. Шу тариқа у майда-чуйда балиқ тутиш билан тирикчилик қила бошлабди. Аммо бу билан ўтган кун ўзингизга маълум...

Бир куни толесиз йигит ўз қайиғида денгизга қармоқ ташлаб ўтирган экан, бирдан қармоғининг ипи юлқина бошлабди, шунда у ови барор келишини ҳис қилиб қувониб кетибди. Аста-секин торта-торта балиқни қайиғига яқинлаштирипти.

Бир вақт мўъжизага кўзи тушибди! Қармоққа илинган жонивор аёл қиёфасидаги балиқ экан! У жон-жаҳди билан сувни шалоплатиб, ҳар томонга тўлғаниб сапчиб қочишга уринибди. Сув парисининг ҳусни жамоли таърифга сиғмас эмиш. Бадани сип-силлиқ, сутдай ойдин кечадаги сой тошлари сингари кумушдай товланади, кўзлари яшил учкун сочиб порларди. Йигит Сув парисини денгиздан кўтариб чиқариб олган пайтда у ҳам йигитнинг бўйнидан кучоқлаганча иккаласи ҳам қайиқда ётиб қолишибди. Бундай бахтдан оқсоқ йигитнинг боши айланиб, эсанкираб қолибди. Назарида қайиқ бирдан осмонга сапчиб кетган эмиш. Шунда денгиз ҳам осмонга сапчиб, осмон денгизнинг устига ёпирилиб тушгандай бўлибди. Сўнг бўрондан кейин бўлганидек ҳамма ёқ бирданига жимиб қолибди ва Сув париси шу заҳотиёқ қайиқдан сакраб тушиб сузиб кетибди. Йигит олға ташланганча Сув парисини чақириб, қайта қол дея ялиниб-ёлворибди. Лекин Сув париси овоз бермай, денгиз қаърида ғойиб бўлибди...

Кимсасиз денгиз бўйига ташлаб кетилган бечора оқсоқ йигитнинг бошига ана шундай савдо тушган экан. Сув париси ўша кетганча қайтиб келмабди. Оқсоқ йигит

эса шу кундан бошлаб, Сув париси хижронида телбанамо бўлиб қолибди. Шу кундан бошлаб у куну тун соҳилда кўз ёш тўкиб, Сув парисини излаб юрар, атиги узоқдан бўлса ҳам бир кўрсам, деб ялиниб-ёлвориб сўрар экан.

Вақт-вақти билан денгиз тошганда у сув бўйига чиқиб:

Қайда сузиб юрасан, эй Буюк Она балиқ!

– деб куйлар экан. Сув қайтганда эса яна:

Қайда сузиб юрасан, эй, Буюк Она балиқ!

– деб куйларкан. Ойдин кечаларда кезар ва куйларкан:

*Бу денгиз соғинчимдир,
Бу сувлар кўзим ёши.*

Қоронғи кечаларда кезар ва куйларкан:

*Ер эса – ёлғиз бошим...
Қайда сузиб юрасан, эй, Буюк Она балиқ!..*

Сув тошганда кезар ва куйларкан, сув қайтганда кезар ва куйларкан... Шу орада қиш кетиб, изидан баҳор ҳам ўтибди. Ёз кунлари бахтиқаро йигит соҳилда маймоқланиб, гирён кезиб юрар, тиззасига асов тўлқинларга ботиб, Сув париси кўриниб қолармикин, садо берармикин, деган илинжда денгизга узоқ-узоқ тикилар экан. Ана шундай кунлардан бирида йигит денгизнинг қирғоқ яқинидаги саёз жойида бола йиғисига ўхшаш овозни эшитибди. Бола эмас, ҳозиргина туғилган норасида чириллаб йиғлаётгандай овоз эшитилибди. Йигит у ерга чопиб боради-ю, ўз кўзига

ўзи ишонмай қолади – сувнинг саёз ерида, тўлқинлар ичида гоҳ кўриниб, гоҳ кўринмай фарёд чекиб ўтирган қип-яланғоч чақалоққа кўзи тушади.

Гўдак: «Менинг отам ким? Қани менинг отам?» – деб чирқираб йиғлармиш. Оқсоқ йигит буни кўриб, ҳайратдан ҳанг-манг бўлиб қолибди. Чақалоқ эса уни кўриши билан: «Дадажон, мен сизнинг ўғлингизман! Мени бу ердан олиб кетинг!» – дебди.

Қаранг, қандай ажойиб-ғаройиб воқеалар юз бермайди дейсиз! Ўша одам ўз боласини бағрига босиб уйига олиб кетибди.

Бола тез ўсиб, улғайибди. Денгизга овга чиқадиган бўлибди. Жасур ва кучли овчи деган ном чиқарибди. Толейи баланд бўлиб туғилган экан: денгизга тўр ташла-са – гиж-гиж балиқ чиқар, ёйдан ўқ отса, денгиз ҳайвонининг бўғзини тешиб ўтар экан. Унинг шуҳрати узоқ-узоқларга, ўрмонлару тоғлар ортига ҳам таралибди. Ўрмон қабиласидан бўлган эсли-хушли бир қизни барча расм-русумлари билан унга олиб беришибди. Фарзандлар туғилибди. Шундай қилиб, Сув париси – Она балиқ авлоди кўпайиб, дунёга тарқалибди. Байрамларда айтиладиган қўшиқ ўшандан қолган экан:

*Қайда сузиб юрасан, эй, Буюк Она балиқ?
Сенинг қайноқ пуштингдан – мангу ҳаёт бошланган,
Сенинг қайноқ пуштингдан – ундик денгиз бўйида,
Сенинг қайноқ бағрингдир – очунда энг гўзал . .
Худди нерпа бошига ўхшайди оппоқ сийнанг,
Бизни боқди денгизда худди шу оппоқ сийнанг .
Қайда сузиб юрасан, эй, Буюк Она балиқ!*

*Энг девкор, алп эркак сузиб борар сен томон,
Сенинг пуштинг, уруғинг гуллаб-яшнасин, дебон,
Ер юзинда авлодинг униб-кўпайсин дебон...*

Кудратли куч таъсирида чексиз бахрибар-уммон тубларидан чиқиб келиб, қирғоқларни, майсаларни, қумтепаларни босиб, сеҳрли оғушига олган даҳшатли сув кўтарилиши ва қайтишидек мана шу туш ҳам ўз-ўзидан қуйилиб келаверарди.

Ҳар гал мана шу тушни кўрганида Ўрхон бобо узоқ вақтгача гангиб юрарди. Тушининг ростлигига у қаттиқ ишонарди. Бироқ Сув париси билан кўришганларини бирор жонзотга айтмасди. Бундай воқеа тушида эмас, ўнгида, шундай яшаб юрган пайтда юз берганида ҳам, албатта, ҳеч кимга айтмаган бўларди.

Мана шу воқеа чолнинг тушларига тез-тез кириб турар, уни ҳам қувонтириб, ҳам қайғуга солиб, руҳан азобларди. Бу тушнинг ажойиб-ғаройиб хосияти шунда эдики, у ҳар гал Ўрхон бобога ўзининг моҳияти, маънолари ва ишораларининг теранлиги ва ақл бовар қилмас даражадаги турланишлари билан лол қолдирарди. Чол кўрган тушларининг ҳаёт билан аллақандай мавҳум, сезилар-сезилмас сирли муносабати ҳақида ўй сурарди. Бу алоқанинг сирли эканлиги ва мавҳум аломатлари одамни ҳамиша азобга соларди. Ўрхон бобо беихтиёр шуни ҳис этдики, кўнгли ҳар қанча алғов-далғов бўлса ҳам, у ўша тушида кўрганларини яна ва яна кўргиси келаверар, доимо буюк Сув париси висол соғинчи билан яшарди.

Ўрхон Сув париси билан денгизда учрашарди. Унинг пайдо бўлишини кутиб, хувиллаб ётган кимсасиз қумлоқ соҳилда, ботиб бораётган қуёшнинг сўник нурлари шуъласида узоқ вақт кезиб юрарди. Бироқ қумдаги оёқ излари кўринмаса ҳам қуёш ботиб кетгандан сўнг унинг ҳаракатсиз кўланкалари кўзга ташланиб турарди. Бу кўланкалар қоп-қора қорни эслатарди, юракни ўртовчи, ғайриинсоний соғинч бутун вужудини

қамраб олган Ўрхон ана шу қоп-қора қор устида гирён кезарди. Вужуди ишқ дарди, умид ва истак дарди билан тўлиб-тошар, аммо яйдоқ денгиз эса парвойи фалак сукут сақлаб турарди. Мана шу ҳайҳотдай ёлғизлик оламида на ғир этган шабада, на бир йнсон овози, на бир шарпа сезиларди. Чол эса денгиздан кўз узмай мўъжизани, парини орзиқиб кутарди.

Қирғоққа урилган унсиз тўлқинлар йўлига бодроқдай оппоқ кўпиклардан пойандоз солишини кўриб юраги ғам-ғуссага тўларди. Боши узра сассиз оқчорлоқлар лайлак қордай безовта чарх уриб учишарди. Мана шу ганг ва гунг маконда ўзини қаёққа сиғдиришни билмай, кўнгли озаётганини сезар, ҳижронда вақт ўтган сари унинг тийиқсиз, аёвсиз соғинчи тобора қалбини ўртаб, азоб бериб, кучайгандан-кучайиб борар эди; ҳатто тушларида ҳам Сув парисини кўрмаса, аёл олдига келмаса яшаёлмаслигини, ёлғизлик саҳросида хароб бўлишини ҳис қиларди. Ана шундай пайтларда у овозининг борича қичқириб, Сув парисини йўқлаб чақиришга киришар, аммо у ўз овозини фарқлай олмасди, чунки бу ғалати тушдаги ҳамма нарсаларнинг овози ўчган ва ўзи ҳам овоздан маҳрум эди. Денгиз ҳамон сукут сақларди. Ўрхон фақат ўзининг оғир-оғир, узуқ-юлуқ ҳарсиллаб нафас олишини, ўз юрагининг қинидан чиқиб кетгудай безовта дукуллашини, чаккаларининг ниҳоятда лўқиллаб, зирқираб акс садо беришини эшитарди, холос. Мана шуларгина уни таъқиб этарди. Бу товушлар уни асабийлаштирарди, у ўзининг юрагидан чиққан овозлардан қаёққа қочиб кетишини билмай, ғашланарди. Чўқаётган одам қутулишга қандай жон-жаҳди билан интилса, у ҳам Сув парисига шу қадар эҳтирос ва телбалик билан интиларди. Ўрхон фақат Сув парисигина бахт тақдим эта олишини билар ва у сўнгги нафасигача уни кутарди.

– Дада! – деб менга талпинди Самад. Уни кўлимга кўтариб, эркалатдим. Онаси эса ғамга ботиб, индамай ўтирарди.

– Нима бўлди, Асал? – деб сўрадим.

Асал чуқур хўрсиниб қўйди.

– Мен кетаман, баке, – деди у. – Бу ерда турмушим ёмон бўлганидан эмас, албатта, сиздан минг марта миннатдорман. Бироқ нега, қаёққа эканлигини ўзим ҳам билмайман-у, бошим оққан томонга кетаман...

У бу гапларни шунчаки айтгани йўқ, буни кўриб турибман, ғам-алам ичида кетиб қолиши мумкин. Ҳақиқатни айтишдан бўлак иложим қолмаган эди.

– Нима ҳам дердим, Асал, сени бу ерда ушлаб туришга ҳақим йўқ. Аммо сен кетгач, бу ерда яшай олмайман, мен ҳам бош олиб кетишим керак. Вайрон бўлган уй-жойимни бир марта ташлаб кетганман. Ўшандан буён бир оз кўникиб қолгандек бўлувдим... Тасодифми бу ёки тақдирми, фақат сен ва ўғилчанг билан бирга бўлиб, ғам-ғуссаларимни унута бошлаган эдим. Буни гапириб ўтиришнинг ҳожати ҳам йўқ, ўзинг биласан, Асал. Агар сен ҳозир кетадиган бўлсанг, бу ер ҳам Помирда қолиб кетган уйим каби мен учун ҳаромга айланади. Ўйлаб кўр, Асал... Мабодо у қайтиб келса ва қалбинг унга ундайдиган бўлса, сизларга заррача халал бермайман, доим эркинг ўзингда, Асал...

Мен шу сўзларни айтиб Самадни кўтариб олдим-у, йўлга чиқдим. У ерда Самадни анчагача кўтариб юрдим. Бу тойчоғим ҳеч нарсани тушунмасди.

Асал шу кўйи вақтинча яшаб қолаверди. Аммо унинг нималар ҳақида ўйлаб юргани, қандай қарорга келгани менга қоронғи эди. Бу кунлар ичида мен озиб-тўзиб қорайиб кетдим.

Бир куни туш пайтида аллақандай иш билан ҳовлига кириб қолдим. Қарасам, Самад ажабтовур юришга

интиляпти. Асал уни, тағин йиқилиб тушиб лат емасин, деб кўрқиб, сал ушлаб турарди. Мен тўхтадим.

– Баке, қара, ўғлинг энди юрадиган бўлиб қолди! – деди қувонч билан жилмайиб.

Нима деди у? Ўғлинг! Мен елкамдаги белкуракни иргитиб юбордим-да, чўнқайиб ўтириб, тойчоғимни чақира бошладим:

– Той-той-той, бўталоғим! Қани, менга кел-чи, оёқларинг билан ерни тепкилаб юр-чи, дадилроқ бос!

Самад қулочини ёзиб юборди.

– Дада! – деб оёқчаларини энтак-тентак босиб, менга қараб чопди. Мен уни ушлаб олдим-да, бошим узра баланд кўтариб, бағримга қаттиқ босдим.

– Асал! – дедим мен унга. – Эртага бир болалар байрамини ўтказайлик-а. Сен оқ ва қора жундан тўқилган чилвир тайёрлаб қўй.

– Хўп, баке! – деб кулиб юборди у.

– Ҳа, ҳа, албатта оқ ва қора жундан тўқилган бўлсин.

Мен отга миндим-у, чорвадор дўстларим олдига жўнадим, у ёқдан қимиз ва янги сўйилган гўшт олиб келдим. Эртасига эса биз кичкина байрамимиз – «чилвир кесиш» байрамига қўшниларимизни таклиф этдик.

Мен Самадни ерга ўтқаздим-да, оёқларини оқ-қора чилвир билан тушовладим, ёнига қайчини келтириб қўйдим. Сўнг ҳовлининг нариги чеккасида турган болаларга қараб буйруқ бердим:

– Кимки биринчи бўлиб чопиб келиб чилвирни кеса, ўшанга биринчи бўлиб мукофот берилади, қолганларга эса навбат билан улашилади. Қани, бошланглар, болалар! – деб қўл силтадим.

Худди пойгага қўйилган арғумоқлар сингари болалар бизнинг «хой-хув» ва шовқин-суронимиз остида қийқиришиб чопа кетишди.

Чилвир кесилиб бўлгандан кейин Самадга қараб:

– Қани, ўғлим, чопқиллайвер энди! – дедим. – Уни қўлидан ушлаб олиб юринглар, болалар!

Улар Самаднинг қўлидан тутишди, у ҳам болалар билан чошиб кетди. Мен эса уларнинг орқасидан, ҳеч кимга мурожаат қилмасдан, беихтиёр гапириб юборибман:

– Одамлар! Менинг тойчоғим чопқиллаб юриб кетди! У тулпордек илдам бўлсин!

Самад болалар кетидан чопқиллаб бора туриб, орқага қайрилиб: «Дада!» деди-да, думалаб тушди. Биз Асал билан иккимиз барабарига унга томон интилдик. Мен Самадни ердан кўтариб олганимда, Асал биринчи марта менга:

– Жоним! – деди.

Шу кундан бошлаб биз эр-хотин бўлиб қовушдик.

Қишда ўғилчамизни олиб овулга, чол-кампирлар олдига бориб келдик. Улар биздан жуда хафа эди, бироқ кейинчалик кечиришди, дуо қилишиб фотиҳа беришди.

Кунлар бирин-кетин сезилмай ўтиб борарди. Самад беш ёшга тўлди. Биз Асал билан жуда аҳил, жуда иноқ яшардик, фақат биргина нарсга ҳақида оғиз очмас ва эсламас эдик. Асал у ҳақда ўйлармиди, ёлғиз қолганда уни эслаб ўй-хаёлларга берилармиди, буни билмайман, бироқ биз гўё гап-сўзсиз дилимизда ўзаро шартлашиб қўйгандек эдик: биз уни танимаймиз, биз учун у одам йўқ ва бўлмайди ҳам...

Аммо инсон кўнгли нималарни истамайди, дейсиз. Бунинг устига яна шундай нарсалар ҳам борки, улардан қочиб қутула олмайсан. У яқиндагина бу ерларда пайдо бўлиб қолди.

Бир куни кечаси йўлда авария бўлиб қолди. Ёрдамчим билан икковимиз нима бўлганини билиш учун югурдик. Эҳтимол, бирор бахтсизлик юз бергандир. Етиб келдик. Аллақандай юк машинаси йўл чеккасидаги устунларга тумшуғи билан келиб урилибди. Ғирт маст ҳайдовчи ҳушидан кетиб тахтадек қотиб ётарди. Мен

уни танидиму, аммо исмини эслаёлмадим. У бир куни бизни фалокатдан қутқарган ва машинамизни шатакка олиб, довонга олиб чиқиб қўйган эди. Дўланда эса машинани шатакка олиб юриш ҳазилакам иш эмасди. Илгарилари бу ерда бундай иш қилиш у ёқда турсин, ҳатто ҳеч кимнинг ҳаёлига ҳам келмасди. Бу ҳайдовчи бўлса, тиришқоқ, довюрак йигит экан, ҳар қанча оғир бўлса ҳам машинамизни участкага судраб олиб келди. У менга жуда ёқиб қолди, кўнглимдагидек йигит экан. Ўша воқеадан кейин аллаким биринчи бўлиб довондан прицеп билан ўтмоқчи бўлиб-ди, мақсадига эришишига оз қолган экану, аммо уддалай олмабди. Прицепни йўл ёқасидаги ариқча тушириб юборибди-да, ташлаб кетиб қолибди. Мен ўшанда ўша довюрак йигитнинг иши эмасмикин, деб ҳаёлдан ўтказган эдим. Мард кишининг ўз мақсадига эриша олмаганига жуда ачинган эдим. Аммо ўша воқеадан кейин довондан прицеп билан ўтадиган бўлишди. Йигитлар машина ва прицеplарни шароитга мослаштириб жуда тўғри иш қилган эдилар.

Виждонан айтсам, бу йигит Асал ташлаб кетган киши эканини билмасдим. Агар билганимда ҳам барибир шундай қилган бўлардим. Мен уни уйга судраб олиб келдим, шунда ҳаммаси ойдинлашди-қўйди. Эшикдан ўтин кўтариб кириб келган Асалнинг кўзи унга тушди-ю, қўлидаги ўтинлари полга сочилиб кетди. Аммо гўё биринчи марта учрашаётгандек, бирортамиз ҳам сир бой бермадик. Айниқса, мен ўзимни қўлга олишим керак эди, чунки эҳтиётсизлик қилиб бирон ноўрин сўз айтиб ёки ножўя ҳаракатим билан уларнинг кўнглига тегиб кетмасликка интилардим ва уларнинг бир-бировларини тушуниб олишларига ҳалал бермаслик учун ўзимни тутишга ҳаракат қилардим. Энди мен ҳеч нарсани ҳал эта олмасдим. Энди ҳамма гап уларнинг ўзларида қолганди:

улар орасида ўтмиш кечмишлари, мен бағримга босиб ва эркалаб қаравотда олиб ётган ўғиллари бор эди.

Ўша туни бирортамиз ҳам мижжа қоқмадик, ҳар ким ўз ўйлари билан банд эди. Шу жумладан, мен ҳам.

Асал ўғли билан кетиб қолиши ҳам мумкин эди. Бу, албатта, уларнинг иши. Майли, улар юрак амри ва ақл-идроқлари буюрганини қилишсин. Мен, мен эса... нима ҳам дердим, бунга менинг нима дахлим бор, масалани ҳал этиш менга боғлиқ эмас, уларга халақит бермаслигим керак...

У ҳозир ҳам шу ерда, мана шу йўлдан қатнайди. Шунча йиллар давомида қаерларда бўлганийкин у, нима билан шуғулландийкин? Аммо бунинг аҳамияти йўқ... Бу уларнинг иши...

Биз Бойтемир билан йўлни айланиб чиқиб, орқага қайтдик. Қош қорайиб қолган эди. Тянь-Шаннинг музли чўққилари устидаги осмону фалак баҳор оқшомининг бинафша ранг тусига кириб бораётганди. Машиналар йўлдан икки томонга қараб ғиз-ғиз ўтиб турарди.

– Мана, ҳаёт қанчалик мураккаб, – деди Бойтемир бир оз сукутдан сўнг ўйчан. – Мен ҳозир уйдан кетишим керак эмас. Мабодо Асал кетиш хаёлида бўлса, майли. Фақат менга кетаётганини бир оғиз айтса бўлгани, ўғли билан сўнгги бор хайр-хўшлашиб, оқ йўл тилаб қоламан. Ахир, Самад мен учун ўз ўғлимдай бўлиб қолган-ку. Бироқ уни ўз отасидан зўрлаб тортиб ололмайман. Шунинг учун мен ҳам ҳеч қаёққа бормайман. Айниқса, Помирга... Мен буни сизга газета учун ҳикоя қилиб бераётганим йўқ, албатта. Шунчаки, инсон инсонга ўз дардини айтиб бераётгандек гапириб беряпман-да...

ХОТИМА ЎРНИДА

Биз Илёс билан Ўшда ажралишдик. У Помирга жўнади, мен бўлсам ўз ишларим билан кетдим.

– Бориб Алибекни топаман. Янгича ҳаёт бошлайман! – деди у йўл-йўлакай. – Мени энди тузалмас, татом бўлган одам деб ўйламанг. Келажагим, ҳаётим ҳали олдинда. Кунлар ўтар, мен ҳам уйланарман, бошқаларга ўхшаб бола-чақали, уй-жойли бўларман. Ишлайман, дўст, ёр-биродарлар орттираман. Лекин фақат биргина нарса: умрбод, мангуга йўқотган нарсамни қайтара олмасам керак... Ўтган ишни ҳеч қачон қайтариб бўлмайди... Аммо ҳаётимнинг сўнгги кунларига қадар, то сўнгги нафасимгача Асални ва орамизда бўлиб ўтган ҳамма ширин дамларни сақлаб ўтаман.

Йўлга чиқиш олдидан кўлга, ўша тик тепаликка бордим. У ерда мен Тянь-Шань билан видолашдим, Иссиқкўл билан хайрлашдим. Хайр, Иссиқкўл, тугалланмай қолган оромбахш куйларим! Мовий тўлқинларинг ва олтин қирғоқларинг билан бирга қўшиб сени ўзим билан бирга олиб кетардим-ў, аммо севгилимнинг севгисини олиб кета олмаганимдек, сени ҳам олиб кетиш қўлимдан келмайди. Алвидо, Асал! Алвидо, қизил дуррачали сарвқоматим! Алвидо, севгилим! Бахтиёр бўлгил...

Мен Бойтемирдан эшитганларимни Илёсга сўзлаб бермадим. Ахир бу одамларнинг кўркемлиги ва қадр-қиммати ҳам уларнинг бир-бири ҳақида ҳеч нарса билмасдан туриб, бир-бирига шу қадар олижаноблик қилишида, инсоний муносабатда бўлишида эмасми! Шундай экан, бу гапларни унга сўзлаб нима ҳам қилардим...

· 1961 йил

МУНДАРИЖА

Соҳил ёқалаб чопаётган олапар.....	3
Оқ кема.....	120
Сарвқомат дилбарим.....	279

Адабий-бадгий нашр

ЧИНГИЗ АЙТМАТОВ

ОҚ КЕМА

Қиссалар

Муҳаррир

Феруза ҚУВОНОВА

Мусаҳҳиҳ

Ирода УМАРОВА

Бадий муҳаррир

Уйғун СОЛИХОВ

Компьютерда саҳифаловчи

Дилдора ЖЎРАБЕКОВА

Техник муҳаррир

Сурайё АҲМЕДОВА

Лицензия рақами: АІ № 252, 2014 йил 02.10 да берилган.

Босишга 19.07.2022 йилда рухсат этилди.

Бичими 84x108 1\32.

Босма табағи 13,5 Шартли босма табағи 22,68

Гарнитура «Cambria». Офсет қоғоз.

Адади 2000 нусха. Буюртма № 93.

Баҳоси келишилган нархда.

«Янги аср авлоди» НММда тайёрланди.

«Ёшлар матбуоти» МЧЖда чоп этилди.

100113. Тошкент, Чилонзор-8, Қатортол кўчаси, 60.

Мурोजсаат учун телефонлар:

Нашр бўлими – (71) 230-00-50;

Савдо ва Маркетинг бўлими – (90) 904-61-06

(98) 128-78-43; (99) 891-03-24;

www.book.uz; @bookuzbekistan

email: yangiasravlod@mail.ru

Дунё халқларининг сеvimли адиби

Чингиз Айтматов

асарларидан жамланган 4 номдаги китоблар
билан қайта дийдорлашиш имконига эга бўлдингиз!
Биз уларни янгича кўринишда тақдим этмоқдамиз!

Чингиз Айтматовнинг асарлари жаҳоннинг 154 тилига таржима қилиниб, 40 млн.дан ортиқ нусхада чоп этилган. Бу асарларда муҳаббат, инсон тақдири, замонамизнинг умуминсоний томонлари, ахлоқий ва ижтимоий муаммолар, эзгулик ва ҳаёт зиддиятлари теран тадқиқ этилади.

"Асрни қаритган кун", "Жамила", "Оқ кема", "Қиёмат" деб номланган ушбу китобларга адибнинг энг сара асарлари – "Алвидо, Гулсари!", "Сомон йўли", "Бўтакўз", "Соҳил ёқалаб чопаётган олапар", "Сарвқомат дилбарим", "Юзма-юз", "Эрта қайтган турналар" қиссалари жамланган.

Чингиз АЙТМАТОВ

"О, муаззам Энасой дарёси! Сенинг қаъринга тоғни қулатса, у бир харсангдай жо бўлади. Кел энди, икки қум заррасини – икки инсон боласини ўз бағринга олгин. Уларга ер юзида жой йўқ. Сенга мен айтиб ўтиришим керакми, Энасой? Агар юлдузлар одамга айланиб қолса борми, осмон уларга торлик қилиб қолади. Агар балиқлар одамга айланиб қолса борми, уларга дарё ва денгизлар торлик қилиб қолади. Сенга мен айтиб ўтиришим керакми, Энасой? Ол, бу болаларни, улоқтириб кет. Қўй, улар бу манфур дунёмизни гўдакликда, тоза қалб билан, болалик ҳаёси билан, ёвуз ният ва ёвуз ишлар билан ўз номига иснод келтиришга улгурмасданоқ тарк этишсин, токи инсон азоб-уқубатини кўриш ва бошқаларнинг ҳам ғам-аламига сабабчи бўлиш уларга насиб қилмасин. Ол буларни, ола қол буларни, қудратли Энасой..."

ISBN 978-9943-27-594-2

9 789943 275942